

عوامل مؤثر بر ایجاد اعتماد در خانواده از منظر آموزه‌های قرآنی و اسلامی

محمد موسی محمدی^۱

چکیده

هدف پژوهش حاضر که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به روش توصیفی تحلیلی انجام شده است. جمع‌آوری داده‌ها از متون دینی و منابع روان‌شناختی مرتبط با موضوع پژوهش است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بر اساس آموزه‌های اسلامی، مؤلفه‌های تأثیرگذار در ایجاد اعتماد در خانواده سه دسته از عوامل هستند: عوامل شناختی (ایمان، مشورت و هم‌فکری، صداقت و راستی و مسئولیت‌پذیری)، عوامل عاطفی (محبت و مهرورزی، همدلی و وفای به عهد)، عوامل رفتاری (تعاون و همکاری، حسن‌ظن، رازداری و همنشینی با خوبان). این عوامل در شکل‌گیری اعتماد در خانواده عوامل کلیدی محسوب می‌شوند. تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که عمل به تعهدات و صداقت و راستی، نقشی بی‌بدیل در شکل‌گیری و حفظ اعتماد در خانواده دارند. همچنین عدم پایبندی به تعهدات، گویی زخمی عمیق بر پیکر اعتماد می‌زند و آن را به شدت تضعیف می‌کند. سایر عوامل نیز به‌عنوان زمینه‌ساز در ایجاد و تقویت اعتماد مؤثر هستند.

کلیدواژه‌ها: اعتماد، عوامل اعتماد، خانواده، آموزه‌های اسلامی.

۱. پژوهشگر مؤسسه التوحید و دانشجوی دکتری قرآن و علوم روان‌شناسی، جامعه المصطفی العالمیه نمایندگی خراسان.

مقدمه

اعتماد، یکی از ارکان اصلی زندگی بشری و جوامع امروزی است. بدون اعتماد، روابط اجتماعی و انسجام جامعه به مخاطره می‌افتد (عباس‌زاده، ۱۳۸۳). خانواده به‌عنوان اولین کانون اجتماعی، نقش کلیدی در شکل‌گیری اعتماد ایفا می‌کند. زن و شوهر به‌عنوان بنیان خانواده، با ایجاد اعتماد و صمیمیت، بستری امن برای رشد و پرورش فرزندان فراهم می‌کنند (حسینی، ۱۳۹۰).

یکی از مشکلات اساسی در حوزه خانواده بی‌اعتمادی است که باعث می‌شود تا بنیان خانواده سست شود و مشکلات متعددی از قبیل اضطراب، افسردگی و عدم تعهد در کانون خانواده ایجاد گردد. اهمیت این مشکل به حدی است که اگر چاره‌ای اندیشیده نشود، جدل و خشونت در خانواده‌ها زیاد خواهد شد. همچنین آمار مراجعه خانواده‌ها به مراکز مشاوره و همچنین آمار طلاق افزایشی خواهد بود. از لحاظ سابقه بحث، در خصوص ایجاد اعتماد در کانون خانواده، هرچند پایان‌نامه و مقالات متعدد به رشته تحریر درآمده است (از قبیل: پژوهش‌نامه، ۱۳۸۷؛ زینب گل‌خرمی، ۱۳۹۵؛ سید محمدرضا حسینی‌نیا، ۱۳۹۶؛ طاهره شاهین، ۱۳۹۴)، با این حال، تاکنون به این موضوع ایجاد اعتماد در کانون خانواده بر اساس آموزه‌های اسلامی پرداخته نشده است.

از همین رو با هدف رفع این مشکل در این تحقیق تلاش شده است تبیین دقیقی از ایجاد اعتماد و ابعاد آن (شناختی، عاطفی و رفتاری) مورد بررسی قرار گیرد و عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری و ایجاد اعتماد در کانون خانواده از منظر آموزه‌های دینی مورد تحلیل واقع شود. استخراج عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد از منظر آموزه‌های اسلامی، می‌تواند در جهت اعتمادسازی میان اعضای خانواده کمک کند. هدف اصلی از انجام این پژوهش، بررسی عوامل روان‌شناختی ایجاد اعتماد در کانون خانواده از منظر آموزه‌های اسلامی است. اما قبل از ورود به مباحث تحلیلی ابتدا لازم است مفهوم اعتماد و اهمیت آن را مورد بررسی قرار بدهیم و آنگاه به بررسی عوامل و ابعاد مطرح‌شده بپردازیم.

مفهوم‌شناسی

مفهوم اعتماد از ریشه عمد در فرهنگ فارسی به معنای «تکیه کردن بر، اطمینان، به خویشتن متکی بودن، واگذاشتن کار به کسی، سپردن چیزی را به کسی از روی صداقت و راستی، معنا شده است» (معین، ۱۳۸۵). همچنین در فرهنگ لغت دهخدا، اعتماد به معنای «تکیه کردن و اطمینان داشتن. وثوق، مایه اعتماد و موجب پشت‌گرمی» معنا شده است (دهخدا، ۱۳۹۰). در فرهنگ لسان‌العرب این‌گونه تعریف شده است: «اعتماد اسمی است برای هرگونه وسیله‌ای که گرد می‌آوری تا با اعتماد بر آن کارت را انجام دهی» (ابن‌منظور، بی‌تا).

اندیشمندان علوم اجتماعی و روان‌شناسی، تعاریف گوناگونی از مفهوم اصطلاحی اعتماد ارائه کرده‌اند. علی‌رغم تنوع و تفاوت این تعاریف، وجه مشترک مهمی در همه آن‌ها می‌توان یافت که همان وجود دو عنصر پایه‌ای «امید به دستیابی به نتایج مورد انتظار» و «اتکاء به صداقت طرف مقابل است» که تقریباً در

همه رویکردهای تعریفی به‌طور صریح یا ضمنی ملحوظ شده‌اند (مهدویان، ۱۳۹۴). با توجه به بررسی معنای لغوی و اصطلاحی، و با استفاده از تعاریف موجود، می‌توان گفت که کلمه اعتماد به‌معنای تکیه کردن و صادق دانستن طرف مقابل است.

عوامل شناختی

عوامل مختلفی در ایجاد اعتماد در خانواده نقش دارند. یکی از این عوامل، عوامل شناختی است. عوامل شناختی شامل تجربه، دانش، اطلاعات و درک است. شناخت به ما کمک می‌کند اطلاعات را جذب و درک کنیم تا بتوانیم تصمیمات بهتری بگیریم و با دیگران ارتباط بهتری برقرار کنیم. در این پژوهش آنچه را که بیشتر مورد تأکید آموزه‌های اسلامی قرار گرفته است، بررسی می‌کنیم.

ایمان

یکی از عوامل شناختی ایجاد اعتماد در خانواده، ایمان است. ایمان یعنی اعتقاد و اطمینان به خداوند متعال. قرآن به‌عنوان منشور سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اسلام که بر اساس فطرت و طبیعت انسان، برنامه‌ای واقع‌گرایانه و کامل را ارائه می‌دهد و در همه مسائل اساسی و مبتلا به زندگی انسان اظهارنظر می‌کند، ایمان را زمینه‌ای برای توکل و اعتماد یاد کرده‌اند:

«أَمَّنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا؛ اگر به خدا ایمان آورده‌اید بر او توکل کنید» (یونس، ۸۴).

«إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَ إِنْ يَخْذَلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» اگر خدا شما را یاری کند، هیچ‌کس بر شما غالب نخواهد شد و اگر دست از یاری شما بردارد، چه کسی بعد از او شما را یاری خواهد کرد؟ مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند (آل عمران، ۱۶۰).

همان‌طور که از آیات قرآن به دست می‌آید، ایمان یکی از زمینه‌های توکل و اعتماد است. توکل و اعتماد رابطه مستقیم با ایمان دارد و تا انسان به آن مرحله از ایمان که مدنظر آیات الهی است نرسد به توکل و اعتماد نخواهد رسید.

در منابع اسلامی و روایات ائمه (ع) توجه ویژه‌ای به موضوع ایمان شده است. از جمله رسول خدا (ص) در تعریف ایمان فرمودند: «لَيْسَ الْإِيمَانُ بِالْتَّحَلُّیِّ وَ لَا بِالْتَّمَنِّیِّ وَ لَكِنَّ الْإِيمَانَ مَا خَلَصَ فِي الْقَلْبِ وَ صَدَقَهُ الْأَعْمَالُ» ایمان به‌صرف ادعا و آرزو نیست بلکه ایمان آن است که خالصانه در جان و دل قرار گیرد و اعمال هم آن را تأیید کند» (مجلسی، ۱۴۰۳ق). در این حدیث، پیامبر اکرم (ص) به این نکته اشاره می‌کند که ایمان صرفاً یک ادعا یا آرزو نیست، بلکه باید در قلب انسان جای گیرد و در اعمال او نیز نمود پیدا کند. ایمان به خداوند و عمل به ارزش‌های دینی باعث اعتماد در جامعه می‌شود. امام علی (ع) در نهج‌البلاغه به درستی به این نکته اشاره نموده‌اند که عمل به ارزش‌های اخلاقی جامعه موجب دوستی بین افراد می‌شود و از کینه‌توزی و احساس دشمنی دیگران ایمن می‌ماند که این دوستی و امنیت باعث اعتماد بین فردی می‌گردد. «مُقَابَرَةُ النَّاسِ فِي أَخْلَاقِهِمْ، أَمِنْ مِنْ عَوَائِلِهِمْ» فرمود: «هماهنگی در اخلاق و رسوم مردم، ایمن ماندن از دشمنی و کینه‌های آنان است» (نهج‌البلاغه، حکمت ۴۰۱).

در خانواده نیز، ایمان و اعتماد می‌توانند نقش مهمی در ایجاد روابط سالم و قوی داشته باشند. خانواده‌ای که تقوای الهی پیشه کند و به حفظ ارزش‌های دینی پایبند باشند در جامعه محبوب واقع می‌شود و از آبرو و حیثیت اجتماعی بالایی برخوردار خواهند بود. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا» (انفال، ۲۹). ای اهل ایمان، اگر خداترس و پرهیزکار شوید خدا به شما فرقان بخشد؛ یعنی دیده بصیرت دهد تا به نور باطن حق را از باطل فرق گذارید.

پایبندی به اصول اخلاقی (تقوا، عفت و صداقت) موجب اعتمادسازی در خانواده می‌شود؛ چنان‌که حضرت یوسف (ع) به‌خاطر تقوا و پرهیزگاری‌اش موجب اعتماد فرمانروای مصر شد تا جایی که او را به خزانه‌داری منصوب کرد. قرآن در این زمینه می‌فرماید: «فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ» (یوسف، ۵۴). پس هنگامی که با یوسف سخن گفت به او اعلام کرد تو امروز نزد ما دارای منزلت و مقامی. در نتیجه، می‌توان گفت که ایمان و عمل به ارزش‌های اخلاقی می‌تواند نقش مهمی در ایجاد و تقویت اعتماد در خانواده خواهد داشت.

مشورت و هم‌فکری

در منابع اسلامی توجه ویژه‌ای به بحث مشورت و مشاوره مبذول شده است. واژه «مشورت» در قرآن آمده است: «وَأْمُرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ» (شوری، ۳۸). این آیه به دو معنا تفسیر شده است. معنای اول: «مؤمنان آن‌ها هستند که هر کاری می‌خواهند انجام دهند، در بین‌شان شورایی تشکیل می‌شود و در مورد آن مشورت می‌کنند.» معنای دوم: «کار مؤمنان مشورت در بین خود است.» هر دو معنای این آیه بر اهمیت مشورت در زندگی مؤمنان تأکید دارند. مؤمنان اهل رشد و ترقی هستند و برای رسیدن به بهترین تصمیمات، از نظرات دیگران بهره می‌برند. آن‌ها با مشورت با صاحبان عقل و خرد، می‌توانند بهترین راه‌حل‌ها را برای حل مشکلات خود بیابند (طباطبایی، ۱۳۷۴).

قرآن کریم نیز از مشورت و تبادل نظر آسیه با همسرش فرعون خبر داده شده است که موجب اعتماد همسرش شد. خداوند در این رابطه می‌فرماید: «وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتْ عَيْنٌ لِي وَلَكِ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ» زن فرعون گفت: «این کودک نور دیده من و توست، او را مکشید، باشد که در خدمت ما سودمند افتد و یا او را به فرزندی خود بگیریم و آن‌ها بی‌خبر بودند.» در این آیه، آسیه با وجود اینکه همسر فرعون ظالم بود، اما با مشورت با او، توانست اعتماد او را جلب کند. او در این مشورت، به نکات مهمی اشاره کرد که موجب شد فرعون از تصمیم خود مبنی بر کشتن حضرت موسی منصرف شود.

بنابراین، می‌توان گفت که مشورت کردن، یکی از عوامل مهم و مؤثر در ایجاد اعتماد در کانون خانواده است و می‌تواند به تقویت روابط خانوادگی و ایجاد اعتماد بین اعضای خانواده کمک کند.

صداقت و راستی

قرآن کریم، صداقت و تصدیق صداقت را از ویژگی‌های پرهیزگاران می‌داند و می‌فرماید: «الَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَ صَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ» اما کسی که سخن راست بیاورد و کسی که آن را تصدیق کند، آنان پرهیزگاراند» (زمر، ۳۳). در این آیه، خداوند دو گروه از افراد را «پرهیزگار» معرفی می‌کند: کسانی که سخن راست می‌آورند. این افراد، سخنانی را می‌گویند که مطابق با واقع هستند. کسانی که سخن راست را تصدیق می‌کنند. این افراد، سخنانی را که مطابق با واقع هستند، باور می‌کنند و از آن‌ها حمایت می‌کنند.

در آموزه‌ها و منابع روایی، احادیث زیادی دال بر اهمیت صداقت به چشم می‌خورد. به‌عنوان نمونه، امام صادق (ع) فرمودند: ای فضیل! نخستین کسی که راستگو را تصدیق می‌کند، خداوند عزّ و جل است. او می‌داند که راستگو راست می‌گوید و راستگو نیز خود را تصدیق می‌کند و می‌داند که راست می‌گوید: «يَا فَضِيلُ إِنَّ الصَّادِقَ أَوْلَىٰ مَنْ يَصْدُقُهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَعْلَمُ أَنَّهُ صَادِقٌ وَ تُصَدِّقُهُ نَفْسُهُ تَعْلَمُ أَنَّهُ صَادِقٌ» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ص. ۴۳۰). صداقت، یکی از مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی است که نقش بسزایی در تعالی زندگی فردی و اجتماعی دارد. صداقت، تأثیرات زیادی بر زندگی فردی و اجتماعی دارد. از جمله این تأثیرات می‌توان به ایجاد اعتماد و اطمینان اشاره کرد: صداقت باعث ایجاد اعتماد و اطمینان میان افراد می‌شود. صداقت یکی از صفات مهمی است که باعث ایجاد اعتماد در خانواده می‌شود.

در باب اینکه صداقت و راستی عامل ایجاد اعتماد بین فردی است، روایات زیادی از جانب اهل بیت (ع) وارد شده است. از جمله اینکه امام صادق (ع) توصیه می‌کند: «راست‌گو باشید تا مورد اعتماد واقع شوید.» «يَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ صِدْقًا لِيُؤْمِنَ عَلَيْهِ حَدِيثُهُ» (ابن شعبه، ۱۳۶۳). امام صادق (ع) در این حدیث، می‌فرماید که بر عاقل لازم است که صادق باشد تا به گفتارش اعتماد شود. صداقت، باعث ایجاد اعتماد میان افراد خانواده می‌شود. انسان‌های صادق، مورد اعتماد دیگران هستند و می‌توانند روابط سالم و پایداری با دیگران برقرار کنند. همچنین پیامبر (ص) دربارهٔ اینکه صداقت و امانت عامل ایجاد اعتماد است تعبیر زیبایی دارد؛ آنجا که فرمودند: «إِذَا رَأَيْتَ مِنْ أَحَبِّكَ ثَلَاثَ خِصَالٍ فَارْجُهُ: الْحَيَاءُ، وَالْأَمَانَةُ، وَالصِّدْقُ» (پابنده، بی‌تا، ص. ۱۹۲).

هرگاه در برادر (دینی) خود سه صفت دیدی به او امیدوار باش: حیا، امانت‌داری و راست‌گویی. این امیدواری به‌معنای این است که می‌توان به چنین شخصی به‌عنوان ثقة اعتماد کرد. پیامبر اعظم (ص) در این حدیث، می‌فرماید: انسان‌های که دارای این سه خصلت باشند، انسان‌های شایسته و باارزشی هستند. آن‌ها می‌توانند در جامعه (و خانواده خود) مفید باشند و مورد اعتماد دیگران قرار بگیرند.

افزون بر این، در برخی از روایات دیگر، شخص راستگو به‌خاطر صداقتش سه چیز را به دست می‌آورد: حسن اعتماد مردم، جلب محبت و دوستی و ایهت و شخصیت. «يَكْتَسِبُ الصَّادِقُ بِصِدْقِهِ ثَلَاثًا، حَسَنَ الثَّقَةِ وَ الْمَحَبَّةَ لَهُ وَ الْمَهَابَةَ مِنْهُ» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق).

با توجه به آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) می‌توان به این نتیجه رسید که صداقت یکی از بارزترین عوامل ایجاد اعتماد در خانواده است که افزون بر حفظ ایمان و سعادت اخروی باعث پیشرفت و تعالی فرد در خانواده و جامعه می‌شود. همچنین یکی از مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی است که تأثیرات زیادی بر زندگی فردی و اجتماعی دارد. از جمله این تأثیرات می‌توان به ایجاد اعتماد و اطمینان بین فردی، به‌ویژه در خانواده اشاره کرد.

مسئولیت‌پذیری

یکی دیگر از عوامل ایجاد اعتماد در خانواده، مسئولیت‌پذیری است. «مسئولیت‌پذیری کفه ترازویی است که کفه دیگر آن آزادی و اختیار است و از آنجاکه تنها انسان عقل دارد و قادر به تشخیص است در قبال آن مسئولیت هم دارد. انسان به‌واسطه مسئولیت‌پذیری در حوزه‌های فردی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در قبال هم‌نوعان خود پاسخ‌گو خواهد بود؛ و این تعهد می‌تواند در قبال افرادی در جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند اعم از اعضای، خانواده، دوستان، نزدیکان، همکاران و یا سایر افراد باشد» (محسنی‌پور، ۱۳۹۸).

در آموزه‌های دینی، مسئولیت‌پذیری به‌عنوان یکی از عوامل مهم ایجاد اعتماد بین افراد و گروه‌ها، به‌ویژه در خانواده معرفی شده است. رسول خدا (ص) می‌فرماید: «الرَّجُلُ رَاعٍ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ كُلُّ رَاعٍ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَىٰ مَالِ زَوْجِهَا وَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُ» مرد نگهبان اهل بیت خود است و هر نگهبانی در مورد آنچه که باید از آن نگهبانی کند، مسئول است و زن، نگهبان مال همسرش است و نسبت به آن مسئول می‌باشد (ورام، بی‌تا). این حدیث نشان‌دهنده این است که در اسلام، اعتماد در خانواده بر پایه مسئولیت‌های متقابل و تعهدات نسبت به یکدیگر استوار است. این اصل می‌تواند به تقویت ارتباطات خانوادگی و افزایش اعتماد میان اعضای خانواده کمک کند. این موضوع در آیات قرآن نیز مورد تأکید قرار گرفته است. در قرآن کریم، خداوند متعال می‌فرماید: «أَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا» (اسراء، ۳۴).

مسئولیت‌پذیری از خصوصیات عالی اخلاق انسانی است که در آموزه‌های اسلامی، از زمینه‌های اساسی سعادت و نیک‌بختی انسان شناخته شده است. از جمله مواردی که در منابع اسلامی مورد توجه قرار گرفته، ایجاد اعتماد میان اعضای خانواده و مسئولیت‌پذیری متقابل همسران است. «هر یک از زن و مرد باید بدانند که با قبول زندگی مشترک مسئولیت‌هایی بر عهده آنان قرار می‌گیرد که پیش از تشکیل خانواده از آن آسوده بودند؛ این مسئولیت‌ها با توجه به اختیارات، توانایی‌ها و شرایط خاص هر یک از زن و شوهر بر عهده آنان قرار می‌گیرد. از آنجاکه خانواده واحد بنیادی جامعه است، همه قوانین و مقررات و برنامه‌های اجتماعی باید در جهت صیانت و پاسداری از حریم خانواده بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد (فاخری و منتظری، ۱۳۷۸).

با توجه به منابع دینی، مسئولیت‌پذیری نیز از عوامل مهم در ایجاد اعتماد در خانواده است. افرادی که مسئولیت‌پذیری داشته باشند و به تعهدات و وظایف خود در خانواده عمل کنند، اعتماد خانواده را به دست می‌آورند.

عوامل عاطفی

عوامل عاطفی به احساسات و عواطفی اشاره دارد که بین اعضای خانواده وجود دارد. در این دسته، عواملی که از همه بیشتر مورد تأکید آموزه‌های اسلامی قرار گرفته است، عبارت‌اند از: محبت و مهرورزی، همدلی و وفای به عهد.

محبت و مهرورزی

یکی از عوامل عاطفی ایجاد اعتماد در خانواده، اظهار محبت، مهرورزی و بیان عشق و دوستی است. اظهار محبت به خانواده، یکی از توصیه‌های خداوند است؛ چنان که در قرآن کریم می‌فرماید: «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» (نساء، ۱۹). محبت و اظهار آن مانند چشمه زلالی است که می‌جوشد و اعضای خانواده را سیراب می‌کند. تأکیدها و نگاه سراسر لطف و زیبای پیامبر اکرم (ص) در مورد ابراز محبت در زندگی خانوادگی دلیل بر اهمیت این موضوع است. از جمله رسول خدا (ص) درباره دوستی و ابراز محبت به همسر فرمودند: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أَحْبَبُ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا» (کلینی، بی‌تا، ص. ۵۶۹). این گفتار مرد به همسرش «من تو را دوست دارم» هرگز از قلب زن بیرون نمی‌رود. این حدیث، در واقع بیانگر این نکته است که بیان محبت، موجب ایجاد اعتماد بین زن و مرد می‌شود. وقتی مرد به همسرش می‌گوید که او را دوست دارد، به او نشان می‌دهد که به او اهمیت می‌دهد و به او اعتماد دارد. این امر موجب می‌شود تا زن احساس امنیت و آرامش کند و به مرد اعتماد بیشتری پیدا کند. همچنین امام علی (ع) خود به امام حسن مجتبی (ع) از عشق و محبت عمیقی که به فرزندش دارد سخن می‌گوید. می‌فرمایند: «تو را جزئی از خود، بلکه همه وجود خود یافتیم، به گونه‌ای که اگر به تو آسیبی رسد، چنان است که به من رسیده و اگر مرگ به سراغ تو آید، گویی به سراغ من آمده است. کار تو را چون کار خود دانستم و این وصیت به تو نوشتم تا تو را پشتیبانی بود، خواه من زنده بمانم و در کنار تو باشم، یا بمیرم.» «بَعْضِي بِلِ وَجَدْتِكِ كَلِّي حَتَّى كَأَنَّ شَيْئًا لَوْ أَصَابَكَ أَصَابَنِي وَ كَأَنَّ الْمَوْتَ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي فَعَنَانِي مِنْ أَمْرِكَ مَا يَعْنِينِي مِنْ أَمْرِ نَفْسِي فَكَتَبْتُ إِلَيْكَ كِتَابِي مُسْتَظْهِرًا بِهٖ إِنَّ أَنَا بَقِيْتُ لَكَ أَوْ فَنَيْتُ».

برقراری ارتباط عاطفی، گرم و صمیمانه در میان افراد خانواده اولین و کمترین کارکردش ایجاد اعتماد در میان اعضای خانواده است. شاید از دلایل انتخاب شیوه عاطفی و گرم در تدوین این نامه همین جلب اعتماد و اطمینان باشد. به همین دلیل، امام علی (ع) حتی عقلانی‌ترین دلایل خویش برای نوشتن نامه را نیز در قالب بسیار گرم و عاطفی می‌ریزد: «أَيُّ بَنِيَّ إِنِّي لَمَّا رَأَيْتُنِي قَدْ بَلَغْتُ سِنًا وَ رَأَيْتُنِي أَرْدَادُ وَهَنَا بَادَرْتُ بِوَصِيَّتِي إِلَيْكَ وَ أوردتُ خِصَالًا مِنْهَا قَبْلَ أَنْ يَعْجَلَ بِي أَجَلِي دُونَ أَنْ أَفْضِيَ إِلَيْكَ بِمَا فِي نَفْسِي أَوْ أَنْ أَنْقُصَ فِي رَأْيِي كَمَا نُقِصْتُ فِي جِسْمِي أَوْ يَسْبِقُنِي إِلَيْكَ بَعْضُ غَلَبَاتِ الْهَوَى وَ فِتَنِ الدُّنْيَا». ایشان می‌فرمایند: «هنگامی که دیدم به سن پیری رسیده‌ام و سستی و ناتوانی‌ام روی در فزونی دارد، به نوشتن این اندرز مبادرت ورزیدم. می‌خواستم قبل از آنکه مرگ بر من شتاب آورد و نتوانم آنچه در دل دارم با تو بگویم، این

وصیت را به تو بنویسم. همچنین می‌خواستم قبل از آنکه هوای نفس بر تو غالب آید و این جهان تو را مفتون خویش گرداند، به تو اندرز دهم.»

امام (ع) در این نامه به نکاتی مهم در مورد تربیت و اخلاق اشاره می‌کند. ایشان می‌فرمایند: «دل جوانان نوحاسته، چونان زمین نکاشته است که هر تخم در آن افکنند، بپذیردش و بپروردش. من نیز پیش از آنکه دلت سخت و اندرزناپذیر شود و خردت به دیگر چیزها گراید، چیزی از ادب به تو می‌آموزم. «فَتَكُونُ كَالصَّعْبِ النَّفُورِ وَ إِنَّمَا قَلْبُ الْحَدِيثِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أَلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ فَبَادَرَتْكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَقْسُوَ قَلْبُكَ» امام (ع) می‌فرماید که قلب جوانان، مانند زمین آماده‌ای است که هرگونه بذری در آن کاشته شود، می‌پذیرد و پرورش می‌دهد؛ بنابراین تربیت و آموزش جوانان در سنین جوانی بسیار مهم است. در این سن، جوانان آمادگی بیشتری برای پذیرش اندرز و تربیت دارند (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱).

به‌طور کلی، در این نامه امام علی (ع) به اهمیت صمیمیت و مهرورزی در روابط خانوادگی اشاره می‌کند و تأکید می‌کند که شیوه روابط عاطفی و گرم موجب اعتماد و اطمینان بین اعضای خانواده می‌شود. با توجه به آیات قرآن کریم و روایات اهل‌بیت (ع) می‌توان به این نتیجه رسید که محبت و مهرورزی یکی از بارزترین عوامل ایجاد اعتماد در خانواده است.

همدلی

یکی از عوامل عاطفی ایجاد اعتماد در خانواده، همدلی است.

در اسلام، اهمیت حمایت عاطفی و تأثیر آن بر روابط انسانی تأکید شده است. پیامبر اسلام به‌عنوان الگوی اخلاقی برای مسلمانان همواره به حمایت عاطفی از دیگران در لحظات سخت و غم‌انگیز سفارش کرده است. «مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبَةٍ نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» پیامبر اسلام فرمودند: «هرکس بر مؤمنی که در غم و اندوه دنیاست، غمی را آرام کند، خداوند در روز قیامت بر او غمی از غم‌های آن روز آرام کند» (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۱، ص. ۳۹۴).

این حدیث نشان می‌دهد که حمایت عاطفی از دیگران در لحظات سخت و غم‌انگیز، به‌خصوص از مؤمنین، از جمله اعمالی است که خداوند به آن ارزش ویژه‌ای می‌دهد و در روز قیامت این حمایت بازگردانده خواهد شد. این حدیث نشان می‌دهد که در اسلام، حمایت عاطفی از دیگران به‌عنوان یک عمل پسندیده و مورد توجه الهی در نظر گرفته می‌شود.

همدلی نقش کلیدی در ارتباطات مؤثر در خانواده دارد. این ارتباطات مؤثر باعث می‌شود که مشکلات و اختلافات خانوادگی بهتر مدیریت شوند و راه‌حل‌های سازنده‌تری پیدا کنند.

قرآن کریم نیز ارتباط مؤثر با مردم را مورد تأکید قرار داده است. از جمله در سوره بقره سفارش می‌کند که با مردم با زبان خوش سخن گویند: «وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» (بقره، ۸۳). این آیه ما را به استفاده از کلمات و سخنان خوب و لطیف در ارتباط با دیگران تشویق می‌کند. همچنین امام حسن عسکری (ع) در تفسیر این آیه تأکید می‌کند که باید با همه مردم به‌خوبی و مهربانی صحبت کنیم، بدون اینکه بین

مؤمنان و مخالفان تفاوت قائل شویم؛ اما در برابر مؤمنان، باید روی خود را باز کنیم و به آن‌ها احترام و توجه نشان دهیم و در برابر مخالفان، باید با مدارا و مهربانی سخن بگوییم تا آن‌ها را به سوی ایمان جذب کنیم. «و قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» قَالَ: قُولُوا لِلنَّاسِ كُلِّهِمْ حُسْنًا مُؤْمِنِهِمْ وَ مُخَالِفِهِمْ، أَمَّا الْمُؤْمِنُونَ فَيَبْسُطُ لَهُمْ وَجْهَهُ وَ أَمَّا الْمُخَالِفُونَ فَيَكْلِمُهُمْ بِالْمَدَارَةِ لَا جَنْدَابِهِمْ إِلَى الْإِيمَانِ (نوری، ۱۴۰۹ق). «با مردم، به زبان خوش سخن بگویید»، فرمودند: یعنی با همه مردم، چه مؤمن و چه مخالف، به زبان خوش سخن بگویید. مؤمن، به هم‌مذهبان، روی خوش نشان می‌دهد و با مخالفان، با مدارا سخن می‌گوید تا به ایمان، جذب شوند. با اندکی توجه در تفسیر آیه شریفه درمی‌یابیم که زبان خوش سخن گفتن رمز کلیدی در ارتباط مؤثر با مردم است.

همچنین امام صادق (ع) نیز تأکید بر دوستی و ارتباط مؤثر می‌کند، می‌فرماید: «اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا إِخْوَةً بَرَّةً، مُتَحَابِّينَ فِي اللَّهِ، مُتَوَاصِلِينَ مُتْرَاحِمِينَ». از خدا بترسید و برادرانی نیکوکار باشید، در راه خدا یکدیگر را دوست بدارید و با هم ارتباط برقرار سازید و به هم مهر و شفقت بورزید» (کلینی، ۱۴۳۰).
با توجه به آنچه گذشت درمی‌یابیم که ارتباطات مؤثر و همدلی نقش کلیدی در بهبود روابط خانوادگی و ارتباطات انسانی دارند. همدلی و توجه به احساسات و نیازهای یکدیگر باعث می‌شود اعضای خانواده بهتر بتوانند یکدیگر را درک کنند و به همدیگر اعتماد کنند. همچنین قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) نیز به اهمیت ارتباط مؤثر با مردم و استفاده از کلمات خوب در ارتباطات اشاره داشت که همه این‌ها نشان می‌دهد که برقراری ارتباطات مؤثر و استفاده از زبان خوش در روابط انسانی و خانوادگی بسیار حائز اهمیت است.

وفای به عهد

یکی دیگر از عوامل ایجاد اعتماد در خانواده، وفای به عهد است. وفای به عهد به قراردادهای و پیمان‌هایی که باید آن‌ها را حفظ کرد و دقیق رعایت نمود گفته می‌شود. عهد شامل تمامی وعده‌های انسان و قول‌هایی است که به اشخاص می‌دهد و نیز شامل هر عقد و معامله و معاشرت و امثال آن است (طباطبایی، ۱۳۷۴). یکی از مهم‌ترین پایه‌های اعتماد، عهد و پیمان است. وقتی افراد جامعه و اعضای خانواده با یکدیگر عهد و پیمان می‌بندند، به یکدیگر نشان می‌دهند که به یکدیگر اعتماد دارند و به عهد خود وفادار خواهند بود. این امر موجب تقویت اعتماد متقابل می‌شود. وفای به عهد، یکی از مهم‌ترین اصول در ایجاد اعتماد است که در آموزه‌های دینی مورد تأکید فراوان قرار گرفته و در قرآن کریم، وفای به عهد از نشانه‌های ایمان معرفی شده است. خداوند در سوره مؤمنون، انسان‌های باایمان را افرادی می‌داند که به رعایت پیمان‌هایشان پایبندند. «وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ» (مؤمنون، ۸). همچنین در سوره اسراء، به نحو دیگر بر لزوم پایبندی به عهدها تأکید شده است. «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا» (اسراء، ۳۴). به پیمان وفا کنید که پیمان بازخواست‌شدنی است. همان‌طور که از آیات قرآن به دست می‌آید، وفای به عهد یکی از پایه‌های اعتماد است. وفای به عهد برای ایجاد اعتماد و اطمینان در رابطه میان افراد و روابط اجتماعی مطلوب لازم و ضروری است. در باب اینکه وفای به عهد عامل ایجاد اعتماد بین‌فردی است،

روایات زیادی از جانب اهل بیت (ع) وارد شده است. از جمله اینکه پیامبر (ص) توصیه می‌کند وقتی که به کودکان وعده‌ای می‌دهید حتماً وفا کنید. «أَحِبُّوا الصَّبِيَانَ وَارْحَمُوهُمْ وَإِذَا وَعَدْتُمُوهُمْ فَأَوْفُوا لَهُمْ، فَإِنَّهُمْ لَا يَرَوْنَ إِلَّا أَنْكُمْ تَرُزُّوْنَهُمْ» کودکان را دوست بدارید و با آنان عطف و مهربان باشید، هنگامی که به آن‌ها وعده‌ای می‌دهید حتماً وفا کنید، زیرا کودکان شما را رازق خود می‌پندارند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ص. ۴۶). درباره مسئله وفای به عهد و تأثیرات آن بر اعتماد اعضای خانواده پیامبر اکرم (ص) در یک توصیه حکیمانه‌ای می‌فرماید: «إِذَا وَعَدْتُكُمْ صَبِيَهُ فَلْيَنْجِزْ» (کوفی، قرن پنجم قمری، ص. ۱۶۶). وقتی یکی از شما به فرزند خود وعده‌ای داد، حتماً به آن وفا کند. این نوع برخورد با کودکان باعث می‌شود که آن‌ها احساس اعتماد و احترام دیگران را تجربه کنند. اما اگر پدر و مادر خود پیمان شکن باشند و با وعده‌های دروغ، کودک را بفریبند، احساس حقارت و یأس و ناامیدی سراسر وجود کودک را فراگرفته و دروغ گفتن و فریب دادن را یاد می‌گیرد. در مجموع، می‌توان گفت که وفای به عهد یک ارزش اساسی و اصلی در خانواده و جامعه است. از این رو، وفای به عهد یکی از با ارزش‌ترین عوامل تقویت روابط اجتماعی و پیشرفت جامعه است.

عوامل رفتاری

عوامل رفتاری بر رفتار افراد خانواده تأثیر می‌گذارد. اگرچه عوامل رفتاری زیادی برای ایجاد اعتماد تأثیرگذار هستند، ولی آنچه از همه بیشتر مورد تأکید آموزه‌های اسلامی قرار گرفته است، چند واژه عبارت‌اند از: تعاون و همکاری، حسن ظن، رازداری و هم‌نشینی با خوبان.

تعاون و همکاری در خانواده

تعاون و همکاری، یکی از ارزش‌های مهم اخلاقی است که باید در جامعه اسلامی نهادینه شود. برای نهادینه کردن این ارزش، باید از طریق آموزش و فرهنگ‌سازی، افراد را با اهمیت و فواید تعاون و همکاری آشنا کرد. در باب تعاون و همکاری روایات فراوانی از جانب اهل بیت (ع) وارد شده است. از جمله اینکه کسی که خدمت و همکاری با مردم و اعضای خانواده را داشته باشد در نزد خداوند محبوب دانسته شده است. «يُقَالُ: سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ عَنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ؟ قَالَ: أَنْفَعُ النَّاسِ لِلنَّاسِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق). همچنین حدیث دیگری از پیامبر اسلام (ص) است که کسی که به پدر و مادر، فرزند و همسایه خود در کارهای نیک تعاون و همکاری کند مورد رحمت الهی قرار می‌گیرد. «رَحِمَ اللَّهُ وَلَدًا أَعَانَ وَالِدِيَهُ عَلَى بَرٍّ، وَ رَحِمَ اللَّهُ وَالِدًا أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بَرٍّ، وَ رَحِمَ اللَّهُ جَارًا أَعَانَ جَارَهُ عَلَى بَرٍّ، وَ رَحِمَ اللَّهُ رَفِيقًا أَعَانَ رَفِيقَهُ عَلَى بَرٍّ» (حر عاملی، بی تا). خدا رحمت کند فرزندی را که در کار نیک، به پدر و مادرش کمک کند، خدا رحمت کند پدری را که در کار نیک، پسرش را یاری کند، خدا رحمت کند همسایه‌ای را که در کار نیک، به یاری همسایه بشتابد، و خدا رحمت کند دوستی را که در کار نیک دوستش، به او کمک کند. با توجه به آنچه گذشت درمی‌یابیم که اعتماد و همکاری در خانواده، بین والدین و فرزندان، ارتباط نزدیک و محبت متقابل را تقویت می‌کند.

حسن ظن در خانواده

یکی دیگر از عوامل ایجاد اعتماد در خانواده حسن ظن است. حسن ظن، موجب ایجاد اعتماد و محبت بین اعضای خانواده می‌شود. اعتماد افراد خانواده، به‌ویژه زوجین، نسبت به همدیگر یکی از ارکان بهداشت روانی و بهترین راه موفقیت در زندگی است و بیشترین موانعی که در راه وصول به هدف‌های مشترک خانوادگی و زناشویی پیدا می‌شود به‌وسیله جلب اعتماد همسر برطرف می‌شود. اعتماد افراد خانواده، به‌ویژه زوجین، نسبت به هم بهترین راه موفقیت در زندگی است (اعرافی، ۱۳۹۹).

در قرآن کریم آیات زیادی موضوع حسن ظن را مورد تأکید قرار داده است. قرآن به مومنین توصیه می‌کند از سوءظن دوری کنید مفهومی این است که حسن ظن داشته باشید. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ» (حجرات، ۱۲). ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از بسیاری گمان‌ها بپرهیزید، چراکه بعضی از گمان‌ها گناه است. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان در ذیل تفسیر این آیه می‌نویسد: «مراد از ظنی که در این آیه مسلمانان مأمور به اجتناب از آن شده‌اند، ظن سوء است، و گرنه ظن خیر که بسیار خوب است و به آن سفارش هم شده، همچنان که از آیه «أَلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا» (نور، ۱۲) استفاده می‌شود» (طباطبایی، ۱۳۷۴).

این آیه، به‌صراحت، حسن ظن را توصیه می‌کند و سوءظن را نکوهش می‌کند. از این آیه شریفه می‌توان این‌گونه برداشت نمود که حسن ظن، یکی از مهم‌ترین عوامل تقویت روابط خانوادگی است.

در آموزه‌ها و منابع اسلامی شواهد زیادی بر این موضوع حسن ظن به چشم می‌خورد که تأکید می‌کند هرگاه بدبینی در جامعه رواج یابد و افراد با بدگمانی به حرکات و اعمال همدیگر بنگرند، اعتماد و اطمینان در اجتماع از بین می‌رود. قوام جامعه و پویایی آن بستگی به اعتماد و اطمینان افراد تشکیل‌دهنده آن به همدیگر است. روابط اجتماعی سالم و سازنده جز با اعتماد اعضای یک جامعه به هم امکان‌پذیر نیست. حضرت علی (ع) نسبت به این موضوع تعبیر زیبایی دارد و می‌فرماید: «بدترین مردم کسی است که به‌جهت بدگمانی‌اش به هیچ‌کس اعتماد ندارد.» «شَرُّ النَّاسِ مَنْ لَا يَثِقُ بِأَحَدٍ لِسَوْءِ ظَنِّهِ وَ لَا يَثِقُ بِهِ أَحَدٌ لِسَوْءِ فِعْلِهِ» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق). در این حدیث، امام علی (ع) دو نوع انسان را نکوهش می‌کند: کسی که به‌دلیل سوءظن، به هیچ‌کس اعتماد نمی‌کند و کسی که به‌دلیل سوء عمل، مورد اعتماد دیگران نیست. انسانی که به‌دلیل سوءظن، به هیچ‌کس اعتماد نمی‌کند، روابط خانوادگی او دچار مشکل می‌شود. او نمی‌تواند به همسر، فرزندان، والدین و سایر اعضای خانواده خود اعتماد کند.

با توجه به آیات قرآن کریم و روایات اهل‌بیت (ع) می‌توان به این نتیجه رسید که حسن ظن در خانواده یکی از عوامل مهم برای ایجاد اعتماد و روابط قوی است. وقتی اعضای خانواده به یکدیگر با حسن ظن نگاه می‌کنند، راحت‌تر با هم ارتباط برقرار می‌کنند و به یکدیگر اعتماد می‌کنند. حسن ظن در خانواده و جامعه نقش مهمی در تقویت روابط انسانی و ایجاد هماهنگی دارد.

رازداری در خانواده

یکی از عوامل رفتاری ایجاد اعتماد در خانواده، رازداری است.

قرآن به عنوان مشهور سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اسلام که بر اساس فطرت و طبیعت انسان، برنامه‌ای واقع‌گرایانه و کامل را ارائه می‌دهد و در همه مسائل اساسی و مبتلا به زندگی انسان اظهارنظر می‌کند و توصیه می‌کند که از غیر هم‌دینان خود، دوست صمیمی و هم‌راز نگیرید.

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُوًا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ» (آل عمران، ۱۱۸). ای اهل ایمان، از هم‌دینان خود، دوست صمیمی و هم‌راز نگیرید، چه آنکه آن‌ها از خلل و فساد در کار شما ذره‌ای کوتاهی نکنند، آن‌ها مایلند شما همیشه در رنج باشید، دشمنی شما را بر زبان هم آشکار سازند و محقق آنچه در دل دارند بیش از آن است ما به خوبی برای شما بیان آیات کردیم اگر عقل را به کار بندید.

در این آیه خداوند متعال به مؤمنان دستور می‌دهد که از غیر مؤمنان، دوست و محرم اسرار خود نگیرند؛ زیرا آن‌ها از هر فرصتی برای ضربه‌زدن به مؤمنان استفاده می‌کنند.

با توجه به این آیه، رازداری یکی از مهم‌ترین عوامل حفظ امنیت مؤمنان است. مؤمنان باید در انتخاب دوست و محرم اسرار خود، دقت زیادی داشته باشند و از انتخاب افرادی که ممکن است به آن‌ها خیانت کنند، خودداری کنند. در منابع اسلامی توجه ویژه‌ای به موضوع رازداری شده است. از جمله نبی مکرم اسلام حضرت رسول خدا (ص) می‌فرماید: «مَنْ سَتَرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ فِي الدُّنْيَا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (متقی، ۱۴۳۱ق، ص. ۴۳۷). هر که در دنیا راز برادر مسلمان خود را بپوشاند، خداوند در روز قیامت راز او را بپوشاند.

در خانواده نیز، رازداری یکی از عوامل مهم حفظ اعتماد بین اعضای خانواده است. اعضای خانواده باید به یکدیگر اعتماد داشته باشند و بدانند که می‌توانند اسرار خود را با یکدیگر در میان بگذارند. به دلیل اهمیت رازداری در خانواده، خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَ إِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَ أَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ وَ أَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ» (به خاطر بیاورید) هنگامی که راه پیامبر یکی از رازهای خود را به بعضی از همسرانش گفت، ولی هنگامی که وی آن را افشا کرد و خداوند پیامبرش را از آن آگاه ساخت، قسمتی از آن را برای او بازگو کرد و از قسمت دیگر خودداری نمود؛ هنگامی که پیامبر همسرش را از آن خبر داد، گفت: «چه کسی تو را از این راز آگاه ساخت؟» فرمود: «خداوند عالم و آگاه مرا باخبر ساخت!» (تحریم، ۲). این آیه، اهمیت رازداری در خانواده را به ما یادآوری می‌کند. همسران، باید از اسرار یکدیگر محافظت کنند و به دیگران فاش نکنند. افشای راز می‌تواند موجب آسیب به روابط خانوادگی شود و سبب بی‌اعتمادی بین همسران شود. در این آیه، خداوند متعال، پیامبر (ص) را به خاطر رازداری مورد ستایش قرار می‌دهد. پیامبر (ص) درحالی که می‌توانست همسر خود را به خاطر افشای راز، توبیخ کند، اما چنین نکرد و او را مورد بخشش قرار داد.

همچنین رازداری میان اعضای خانواده نیز، اهمیت زیادی دارد. والدین باید رازدار فرزندان خود باشند تا فرزندان بتوانند به آن‌ها اعتماد کنند. فرزندان می‌دانند والدین آن‌ها رازهای آن‌ها را حفظ می‌کنند،

احساس امنیت و آرامش بیشتری می‌کنند. ضرورت و اهمیت حفظ اسرار توسط فرزندان یکی از شیوه‌های تربیتی پیامبران الهی به شمار می‌آید. حضرت یعقوب (ع) به فرزندش این چنین درس رازداری می‌دهد. «قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ» گفت: «فرزندم! خواب خود را برای برادرانت بازگو مکن که برای تو نقشه خطرناکی می‌کشند؛ چراکه شیطان، دشمن آشکار انسان است» (یوسف، ۵). بنابراین، رازداری، یکی از مهم‌ترین اصول زندگی مشترک و خانوادگی است.

همنشینی با خوبان

استاد مطهری در باب معاشرت و دوستی با افراد نیک‌اندیش و تأثیر آن در کتاب «تعلیم و تربیت» می‌نویسد: «در باب معاشرت آن چیزی که اثرش فوق‌العاده است پیدا شدن ارادت است، مسئله ارادت و شیفتگی به یک شخص معین، بالاترین و بزرگ‌ترین عامل است در تغییر دادن انسان و این اگر نابجا بیفتد، فوق‌العاده انسان را خوب می‌کند و اگر نابجا بیفتد، آتشی است که آدمی را آتش می‌زند.» بنابراین جوانان که با دوستان فاسد و بدنام دوستی می‌کنند حتی اگر خود را فرد با اراده پندارند و خویشان را از تأثیرپذیری برکنار بدانند از بدنامی اجتماعی و بدآوازی نمی‌توانند خود را حفظ کنند (اسحاقی، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۱). در مورد مسئله همنشینی و تأثیرات متقابل دوستان بر یکدیگر، نکات ارزشمند بسیاری از رهبران دینی رسیده است که پیروان خود را از همنشینی با افراد منحرف و بزهکار و ناپاب باز می‌دارند. حضرت علی (ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید: «مُجَالَسَةُ أَهْلِ الْهُوَىٰ مَسَاةٌ لِلْإِيمَانِ وَ مَحْضَرَةٌ لِلشَّيْطَانِ.» همنشینی با هوسرانان، موجب از یاد رفتن ایمان و حضور شیطان است (نهج‌البلاغه، خطبه ۸۶).

در خانواده، والدین نقش مهمی در ایجاد اعتماد بین فرزندان خود دارند. والدین، باید فرزندان خود را به همنشینی با خوبان تشویق کنند و از همنشینی آن‌ها با افراد ناپاب جلوگیری کنند. از مجموعه این روایات اهل بیت (ع) استفاده می‌شود که همنشینی با خوبان، یکی از عوامل مهم ایجاد اعتماد در خانواده است.

نتیجه‌گیری

این تحقیق در راستای تبیین عوامل ایجاد فرهنگ اعتماد در خانواده بر اساس آموزه‌های اسلامی صورت گرفته است. گسترش فرهنگ اعتماد در جامعه و خانواده برای تقویت پیوندهای مثبت و متقابل افراد اجتماع امری ضروری است. در نگاه آموزه‌های دینی نیز به‌مثابه یکی از امور بسیار مهم تلقی شده و ارتباطات کارآمد و مؤثر بین افراد، تعاون و همبستگی و انسجام امت اسلامی را موجب می‌شود. در این پژوهش، عوامل ایجاد اعتماد در سه سطح شناختی، عاطفی و رفتاری مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که عوامل شناختی (ایمان، مشورت و هم‌فکری، صداقت و راستی و مسئولیت‌پذیری)، عوامل عاطفی (محبت و مهرورزی، همدلی و وفای به عهد) و عوامل رفتاری (تعاون و همکاری، حسن‌ظن، رازداری و همنشینی با خوبان) در شکل‌گیری اعتماد در خانواده عوامل مؤثر محسوب می‌شوند.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

- ابن شعبه، حسن بن علی. (۱۳۶۳). *تحف العقول*. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. (بی تا). *لسان العرب*. بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- اسحاقی، حسین. (۱۳۹۱). *زخم فطرت*. تهران: نشر مشعر.
- اعرافی، علی رضا. (۱۳۹۹). *اصول روابط خانوادگی*. قم: مؤسسه اشراق و عرفان.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۴۱۰ق). *غررالحکم و دررالکلم* (ترجمه مهدی رجایی). قم: دارالکتاب الاسلامی.
- حرّ عاملی، محمد بن الحسن. (بی تا). *وسائل الشیعه* (ج ۱۶). قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام لاحیاء التراث.
- حسینی، سید مهدی. (۱۳۹۵). *بررسی جامعه‌شناختی اعتماد در نهج البلاغه* (پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی).
- حسینی، علی اکبر. (۱۳۹۰). *سلسله سخنرانی‌های استاد رفیعی*. قم: زمینه‌سازان ظهور.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۹۰). *لغت‌نامه*. تهران: دانشگاه تهران.
- زین‌آبادی، مرتضی. (۱۳۸۷). *تئوری‌ها و نظریات مربوط به اعتماد اجتماعی در جامعه*. تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- طباطبایی، السید محمدحسین. (بی تا). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: منشورات اسماعیلیان.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۴). *ترجمه تفسیر المیزان*. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- عباس‌زاده، محمد. (۱۳۸۳). *عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی دانشجویان* (فرهنگی اجتماعی).
- فاخری، علیرضا، و منتظری، محمدحسین. (۱۳۷۸). *اخلاق در خانواده*. تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه، اداره آموزش‌های عقیدتی سیاسی.
- فیض کاشانی، ملا محسن. (۱۴۰۶ق). *الوافی* (ج ۲۶). اصفهان: مکتبه الامام امیرالمومنین علی (ع) العامه.
- فیض الاسلام، سید علی نقی. (۱۳۵۱). *نهج البلاغه*. تهران.
- کاشی، عبدالرزاق. (۱۳۷۹). *شرح منازل السائرین*. تهران: الزهرا.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). *الفروع الکافی*. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (بی تا). *الکافی* (ترجمه سید جواد مصطفوی). تهران: کتابفروشی علمیه اسلامیه.
- کوفی، محمد بن محمد اشعث. (قرن پنجم قمری). *الجعفریات لاشعثیات*. تهران: مکتبه نینوی الحدیثه.
- متقی، علی بن حسام‌الدین. (۱۴۳۱ق). *کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مجلسی، محمدتقی. (۱۴۰۳ق). *بحار الانوار* (ج ۱۰۳). بیروت: مؤسسه الوفاء.
- محسنی‌پور، طاهره. (۱۳۹۴). *موفله‌های تربیت شهروندی در قابوس‌نامه* (پایان نامه کارشناسی ارشد).
- محمدی ری‌شهری، محمد. (۱۳۹۱). *الگوی شادی از نگاه قرآن و حدیث* (ترجمه مرتضی خوش‌نصیب). قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
- مروج، حسین. (۱۳۷۹). *اصطلاحات فقهی*. قم: انتشارات بخشایش.
- معین، محمد. (۱۳۸۵). *فرهنگ فارسی*. تهران: انتشارات امیرکبیر.

مهدویان، محمدحسین. (۱۳۹۴). بررسی ماهیت، ریشه‌ها و پیامدهای اعتماد اجتماعی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). نوری، حسین بن محمدتقی. (۱۴۰۸-۱۴۰۹ق). مستدرک الوسائل (ج ۱۱). بیروت: انتشارات مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.

ورام، مسعود بن عیسی. (بی‌تا). تنبیه الخواطر و نزهة النواظر المعروف بمجموعه ورام (ج ۲). قم: انتشارات مکتبه الفقیه.

